

BÖLÜM 2

OSMANLI DEVLETİNDE SALGIN DÖNEMLERİNİN FİNANSMANI MESELESİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Yakup KARATAŞ¹
Büşra KARAKAŞ²

GİRİŞ: SALGIN HASTALIKLARIN ETKİLERİ VE İLK TEPKİLER

Etki alanlarının genişliğine göre pandemik epidemik ve endemik olarak sınıflandırılan salgın hastalıklar yüzyıllardır tüm dünyayı etkilemiş ve birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. Yıllar boyu devam eden salgınlara, Osmanlı Devleti sınırları içinde de birçok kez rastlanmıştır. Veba, çiçek hastalığı, kolera ve frengi gibi etki alanları geniş ve son derece tehlikeli olan salgınlar, Osmanlı Devletinin idari, mali, içtimai ve iktisadi bünyesinde maddi-manevi zayıat meydana getirmiştir. XVIII. yüzyılda yaşanan salgınlar göç hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Yaşanan göçler ve ölümler vergi mükelleflerinin sayısında düşüşlere neden olmuştur. Çünkü doğasının bir gereği olarak insanlar salgın durumlarında ilk olarak salgın bölgelerinden ayrılma tepkiselliğinde bulunmuşlardır (Kılıç, 2019).

Geniş çaplı salgınlarla mücadelede sosyal yardımlar, dezenfeksiyon yöntemleri ve tedavi yolları ile sağlık politikaları bakımından ülkeler arasında uygulama farklılıkları görülebilmektedir. Bu hususun dile getirildiği bir kayıttaki Osmanlı salgın yönetimine dair ifadeler dikkat çekicidir. 1831 yılında Osmanlı Devletinde bulunan ABD'li Doktor De Kay'in anılarına göre, Avrupada salgın hastalıklara yakalanan kişilerin evlerinin pencere ve kapıları örülmüş ve bu kişiler insafsızca ölüme terk edilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı ülkesindeki müşahedelerini de aktaran doktor, burada hastalığa yakalanan kişilere Avrupa'ya kıyasla daha merhametli davranıldığından, sirke gibi kimyasallarla hastaların temizlendiğinden, hastalıklı kişilerin öldürülmeye değil tedavi edilmeye çalışıldığından bahsetmektedir (Berkes, 2003, s.188). Yine bu dönemde İstanbul'da dikkate değer bir uygulama da veba salgını sırasında minarelerde yatsı ezanından sonra Ahkaf Suresinin

1 Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yakınçağ Tarihi AD., yakup198025@gmail.com.

2 YL. Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih AD., karakasbsr04@gmail.com.

çalışmış, salgının şiddetine ve etki alanına göre çoğunlukla birincil kaynak olarak devlet hazinelerine zaman zaman da belediye bütçelerine başvurulmuştur.

Osmanlı Devleti, ekonomik alanda çok iyi durumda olmamasına, mali buhranlar yaşamasına ve ağır savaşlar sürdürmesine rağmen sağlık söz konusu olduğunda ödenekler ayırmaktan ve yüksek maliyetli teknolojik aletlere harcama yapmaktan geri durmamıştır. İhtisasını salgın hastalıklar üzerinden tamamlayan doktorlardan istifade edilmiş, yabancı doktorlar için büyük meblağlarda harcamalar yapılmıştır. Bazı doktorların ödemeleri de atıyye-i seniyyelerden karşılanmıştır. Yine Osmanlı devlet geleneğinin bir uygulaması olan ve türlü vesilelerle devreye sokulan madalyalar ve nişanlar gibi taltifler salgınla mücadelenin motive edici birer unsuru olarak belirmiştir. Bilhassa da Sultan II. Abdülhamid dönemi taltiflerine bu açıdan bakılınca Sarayın salgınla mücadeledeki başat rolü görülebilir. Uzun yıllar süren salgınlarla mücadele eden Osmanlı Devleti gelişen koşullara göre kendini güncellemeyi başarmıştır denilebilir. Bununla beraber karantina şartlarının bölgelerin demografik yapısına ve ekonomik gücüne göre esnetildiği, bazı bölgelerden karantina resminin alınmadığı ve vergilerde indirim yapıldığı tespit edilmiştir. Karantina dönemlerinde gerçekleştirilecek usulsüzlüklerin önüne geçmeye çalışan devlet, fiyat ve ücretler üzerindeki denetimini kararlılıkla sürdürmüş, salgın dönemlerinde de merkezîyetçi tavrını devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman V. (1328/1912). *Tekâlif kavaidi*, Dersaadet: Matbaa-i Kader, C. 2.
- Akyol, E. D. (2013). "Sultan II. Abdülhamid döneminde sosyal politika uygulamaları", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 31, s. 38.
- Alptekin, C. (1988). "Adakale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 1, ss. 340-341.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.188.
- Bozan, O. (2015). "Diyarbakır vilayeti'nde 1894-1895 kolera salgını ve etkileri", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 218, ss. 219-240.
- Böke, P. (2009). "İzmir karantina teşkilatının kuruluşu ve faaliyetleri (1840-1900)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 18, ss.137-159.
- Can, M. ve Şahin, A. A. (2021). "Osmanlı elçileri ve karantina", *OTAM*, S. 49, ss. 1-24.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (BOA. A. MKT.)
145/56, H. 04.10.1264; 143/46, H. 09.09.1264.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Mühimme Evrakı (BOA. A. MKT. MHM.)
340/2, H. 21.03.1282; 348/35, H. 11.09.1282; 461/54, H. 19.06.1290; 596/25, H. 29.12.1312; 79/24, H. 06.03.1272.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Babialı Evrak Odası Belgeleri (BOA. BEO.)
28/2077, H. 08.12.1309; 3462/259639, H. 04.12.1326; 380/28473, H. 26.09.1311; 4350/326243, H. 07.06.1333.

Geçmişten Günümüze Salgın ve Yansımaları Multidisipliner Bir Yaklaşım

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Cevdet Hariciye (BOA. C. HR.) 169/8431, H. 29.12.1236.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Cevdet Sıhhiye (BOA. C. SH.) 23/1139, H. 29.03.1258; 23/1141, H. 29.03.1256.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâhiliye İdari kısımların Belgeleri (BOA. DH. İD.) 10/15, H. 10.04.1333.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (BOA. DH. MKT.) 1360/86, H. 17.11.1303; 1505/75, H. 20.08.1305; 1578/104, H. 22.04.1306; 1588/58, H. 26.05.1306; 1600/98, H. 01.07.1306; 1601/19, H. 02.07.1306; 1678/126, H. 09.04.1307; 1694/9, H. 10.06.1307; 1963/106, H. 25.11.1309; 1974/7, H. 24.12.1309; 342/72, H. 14.08.1312; 423/4, H. 14.03.1313; 718/11, H. 07.03.1321.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü (BOA. DH. UMVM.) 19/23, H. 05.05.1333.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası (BOA. HR. TO.) 35/70, M. 18.11.1892.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İradeler Dâhiliye (BOA. İ. DH.) 175/9430, H. 15.07.1264; 307/19504, H. 06.12.1270.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İradeler Hususi (BOA. İ. HUS.) 33/112, H. 27.07.1312; 36/61, H. 21.10.1312.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İradeler Maliye (BOA. İ. ML.) 10/67, H. 09.12.1311.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İradeler Meclis-i Mahsus (BOA. İ. MMS.) 158/19, H. 22.03.1331; 198/16, H. 27.09.1333.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi İradeler Meclis-i Vala (BOA. İ. MVL.) 106/2404, H. 10.11.1263.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükela Mazbataları (BOA. MV.) 239/62, H. 26.05.1333; 39/47, H. 25.05.1306.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet Evrakı (BOA. ŞD.) 1573/7, 03.12.1316.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Sadaret Hususi (BOA. Y. A. HUS.) 279/82, 12.02.1311.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Askeri Kısımların Evrakı (BOA. Y. PRK. ASK.) 87/11, H. 05.05.1310.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yabancı Arşivler (BOA. YB.) 021, 90/392, R. 26.10.1307.
- Çavdar N. ve Karıcı, E. (2016). "xix. yüzyıl sonları-xx. yüzyıl başlarında osmanlı devleti'nde frengi ile mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemeler", *GOSOS Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 2, , ss. 157-175.
- Çaycı, M. E. ve Memik, A. (2021). "Yıkıma doğru bir imparatorluğun salgınlarla imtihanı-ı meşru-tiyet örneği", *İnsan ve İnsan Bilim-Kültür Sanat Ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 28, ss. 33-52.
- Demirtaş, M. (2006). "osmanlı başkenti'nde dilenciler ve dilencilerin toplum hayatına etkileri", *OTAM*, S. 20, ss. 81-104.
- Deringil, S. (2002). *İktidarın sembolleri ve ideoloji*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: YKY Yayınları.
- Genç, M. (1999). "19. yüzyılda osmanlı iktisadi dünya görüşünün klâsik prensiplerinde değişimler", *Divan İlmî Araştırmalar*, 1999/1 Sayı 6. İstanbul, ss. 1-8.

Osmanlı Devletinde Salgın Dönemlerinin Finansmanı Meselesi ve Çözüm Yolları

- Gümüş, M. (2018). “kudüs-i şerif'ten şam-ı şerif'e kolera ile mücadele 1902-1903: bir raporun anlatıkları”, *Yeni Fikir*, S. 21, ss. 115-132 <http://www.yenifikirdergisi.com/uploads/22/yenifikir-volume-10-issue-21-10-201812102110115-a.pdf>. ET: 20.02.2022.
- Karacaoğlu, E. (2019). “1901 istanbul veba salgını sırasında istanbul'a çağrılan veba uzmanlarına dâir bir araştırma”, *History Studies*, C. 11, S. 1, ss. 179-201.
- Karataş, Y. (2014). *Bayezid sancağı ve idarecileri (1700-1914)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karçi, E. (2017). *Osmanlı hükümetlerinin sağlık politikaları (1908-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tokat.
- Kılıç, O. (2019). “Salgın hastalıkların osmanlı vergi düzenine etkisi”, *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1*, Editör Mustafa Öztürk-Ayşe Değerli, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay, İzmir, ss. 371-384.
- Köşlü, A. ve Tekiner, H. (2017). “madalyalı cildiyeciler”, *Türk Dermatoloji Dergisi*, C. 11, S. 1, , ss. 44-48.
- Küskü, F. (2021). “II. Abdülhamit pandemi ile nasıl başa çıkmıştı?”, *Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi Bildiriler Kitabı*, Editör. Gamze Turgaylı Zengin vd. Kapadokya Üniversitesi Yayınları, ss. 168-175.
- Menekşe, M. (2020). “İzmir'de kolera salgını ve etkileri (1893)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 67, ss. 385-433.
- Metin, N. Y. (2020). “salgının mimarisi osmanlı'da frengi ve gureba hastahaneleri (kastamonu vilayeti örneği)”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 22, ss. 252-270.
- Öztl M. (2009). *II. meşrutiyet dönemi osmanlı maliyesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, İstanbul MEB Yayınları, C. 1.
- Pamuk, Ş. (2018.). *osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820-1913)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıyıldız, G. (1994). “karantina meclisi'nin kuruluşu ve faaliyetleri”, *Belleten*, C. 58, S. 222, ss. 329-376.
- Sarıyıldız, G. (2001). “karantina”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, ss. 463-465.
- Sarıyıldız, G. (1996). *hicaz karantina teşkilatı (1865-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Terzi, A. T. (2000). *hazine-i hassa nezareti*, Ankara: TTK Yayınları.
- Topuz, E. (2018). “XIX. yüzyılda antep (ayıntab) örneği üzerinden illet-i kolera ile mücadele”, *Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep, ss. 229-247.
- Turna, N. (2011). “İstanbul'un veba ile imtihanı: 1811-1812 veba salgını bağlamında toplum ve ekonomi”, *Studies of The Ottoman Domain*, C. 1, S. 1, ss. 1-36.
- Türkmen, Z. (2014). “birinci dünya harbinde irak cephesinde türk-ingiliz mücadelesi”, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Zekeriya Türkmen, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, ss. 381-433.
- Uğuz, S. (2012). “1895 Tarsus kolera salgını”, *History Studies International Journal of History*, Özel Sayı, ss. 437-348.
- Uluerler, S., “osmanlı-iran siyasi ilişkilerinde iran şehzadesi abbas mirza'nın rolü (1800-1833)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 2, ss. 308-319.
- Yaşayanlar, İ. (2015). *sinop, samsun ve trabzon'da kolera salgınları, karantina teşkilatı ve kamu hizmetleri (1876-1914)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Yavuz, E. (2017). “ahlat kazasında frengi (xix. yy. sonu-xx. yy. başı)”, *Turkish Studies*, C. 12, S. 26, ss. 223-236.
- Yıldırım, N. (2006). “Hekim kimliği ile abdülhak adnan adıvar ve tıp tarihi ve deontoloji müderrisliği”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*, VII/2, ss. 55-86.
- Yıldırım, N. (2006). “kolera salgınlarında alınan karantina önlemleri ve osmanlı toplumsal yaşamındaki yansımaları (1831-1918)”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ed. Esin Kahya vd. Kayseri, ss. 328-341.
- Yıldırım, N. (1985). “tanzimat'tan cumhuriyete koruyucu sağlık uygulamaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. 5, ss.1320-1338.